

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(439)-058.222 «15/16» :275.4

ДВОРЯНСТВО ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УГОРЩИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕФОРМАЦІЇ (XVI-XVII ст.)

Зубанич Л. Л. (Ужгород)

У статті досліджено умови становлення і розвитку Реформації кальвіністського напрямку на теренах Північно-Східної Угорщини, участь дворян комітатів Унг, Берег, Угоча, Мараморош у цих процесах. Автор намагається показати специфіку розвитку цього регіону в контексті конфесійних перетворень другої половини XVI - початку XVII століть.

Ключові слова: дворянство, Північно-Східна Угорщина, Реформація, комітати, кальвінізм.

Злам XV-XVI століть є найбільш доленосним періодом історії Європи. На тлі культурних процесів Відродження, численних географічних відкриттів (що значно розширили уявлення про тогочасний світ), турецької навали, яка загрожувала Європі, у людей сформувалася значна потреба в духовності та релігійності, добropорядному житті. В Угорщині на початку XVI ст. носієм цього світогляду була сувора, обсерваторська гілка ордену францисканців. Не випадково саме з їхнього числа вийшли духовні наставники повстання селян під проводом Дьордя Дожі, а згодом і реформатські проповідники. Потреба в нових релігійних запитах, відсутність добropорядного, взірцевого духовенства – саме це, за даними останніх досліджень, і стало першо-черговою причиною Реформації.

Поразка в битві під Могачем (1526 р.) підірвала не тільки внутрішню адміністративно-політичну структуру середньовічної угорської держави, а й завдала нищівного удару по церкві, адже на полі бою полягла провідна частина вищого кліру. Ослабленню католицького духовенства та поширенню Реформації значною мірою сприяло й насування турецької навали в першій половині XVI ст., а також хаотичні політичні стосунки всередині еліт, руйнація католицької церковної структури [19, с. 13].

Напередодні відзначення в Європі 500-річчя Реформації (2017 р.), на нашу думку, варто зробити історичний аналіз релігійних перетворень на території Північно-Східної Угорщини. Архівні документи цього періоду, що залишилися, представлені в невеликій кількості, зокрема у творах Т. Легоцького [16], І. Сабова [23; 24], А. Годинки [2; 13], К. Мейсароша [17], В. Бейлаї [5]. Питаннями зародження й розвитку Реформації займаються багато вчених-істориків Угорщини, серед яких варто відзначити К. Пейтер [19] і Ч. Чорбо [7]. Праці місцевих істориків-краєзнавців [8; 11; 12; 21; 26] дають можливість відстежити історичні процеси в розрізі історії окремих населених пунктів.

Головна мета даної роботи – дати характеристику участі дворян Північно-Східної Угорщини (на прикладі комітатів Унг, Берег, Угоча, Мараморош) у процесах Реформації кальвіністського напрямку у другій половині XVI - на початку XVII століть.

Першою впливовою конфесією, що активно набирала популярності після 1526 р., стало лютеранство [19, с. 14], прихильність якому засвідчили королева Марія Габсбург та маркграф Дьордь Бранденбург-Ансбахський, дядько короля [4, с. 10]. Найбільшої популярності серед мешканців набув кальвінізм, що виник у Швейцарії [25]. На першому етапі Реформації вчення Жана Кальвіна ще не набрало сили [9, с. 18-19], здатної сформувати окрему конфесію, адже віряни досить-таки довільно обирали з-поміж принципів теологічного вчення та церковних догм. Свідченням цьому є й рішення берегаських синодів 1552 р. [10, с. 31-36], котрі, власне, стали підґрунтям для основоположного вчення кальвінізму (ліквідація сповіді, правила прийняття причастя тощо) [16, с. 73].

У комітатах Унг, Берег, Угоча та Мараморош, за винятком кількох монастирів та їхніх маєтків, на той час було дуже мало значимого церковного майна. Його секуляризацією займалися переважно попередні покровителі церков: в Ужанському комітаті – Другети [13, с. 55], в Березькому – власники Мукачівської домінії, в Угочанському – Перені [14, с. 126-127]. Винятком на цьому тлі був хіба що орден премонтрійців Лелеської капітули Святого Хреста, котрий в Ужанському комітаті зумів вистояти навіть за Реформації. Достовірно відомо про виконання ним своїх обов'язків щодо збереження королівських грамот і світської адміністрації.

Поширенню протестантизму в Північно-Східній Угорщині та у Трансільванії значною мірою сприяла його підтримка родинами Перені (комітати Абауй, Земплін, Угоча), Другетів

(комітати Земплін, Унг) та Драгфі (комітати Сатмар, Сіладь, Красна) [18, с. 5-8]. Після 1543 р. егерська єпископська кафедра (в юрисдикцію якої входили парафії північно-східних комітатів) залишалася вакантною, відтак призначений 1548 р. Міклош Олаг з огляду на воєнний стан не контролював ситуації. За таких умов діяльність католицької церкви практично припинилася. Реформація Ужанського комітату та міста Унгвар [15, с. 61-62] припадає на 1546 р., у Березькому комітаті та Мукачеві [16, с. 63-64] вона відбулася 1532 р., в Марамороші, Тячеві – 1547 р., у Вишкові – 1523 р. [8, с. 49].

1555 рік став вирішальним з точки зору визначення європейського віросповідання, оскільки імперські збори в Аугсбурзі на законодавчому рівні встановили, що правитель має право вільно обирати між римо-католицькою та євангельською вірою, а його піддані повинні наслідувати його у вірі або ж перебраться до іншого князівства / землі. Документ регламентував, що правитель не має проводити місіонерську діяльність на терені інших держав, і брати по вірі, які мешкають за кордоном, не можуть захищати його. Віросповідання відтак не може слугувати підставою для оголошення війни. Але принцип «чия влада – того й віра» («*cuius regio, eius religio*») [20, с. 88] стосувався тільки католицизму та лютеранства, натомість прихильники кальвінізму не могли розраховувати на підтримку імперії.

Поширення Реформації в Північній Угорщині стало можливим завдяки впливу міст – своєрідних центрів цього руху – Егер, Шарошпоток [22, с. 487-488] і Дебрецен. Після вбивства 1551 р. кардинала Дьордя Фратера у східній частині країни зникли останні перешкоди, що заважали поширенню протестантизму. Оскільки Габсбурги своєю бездіяльністю довели, що не здатні втримати регіон, східна частина країни 26 квітня 1556 р. у Коложварі оголосила про повернення королеви Ізабелли та короля Яноша Жігмонда (Яноша II), які перебували у вигнанні. Організацію повернення було доручено лугоському воєводі Пийтеру Петровичу, наділеному правами регента. Петрович вважав протестантизм тим «цементом», який здатний об'єднати східну частину країни [6, с. 43.], тобто майбутнє Трансільванське князівство, становлення якого відбувалося саме в той час. Тому зрозуміло, що він підтримував діяльність протестантських проповідників.

Безсумнівно, причини Реформації в Ужанському комітаті слід шукати також у родинних зв'язках Другетів [15, с. 50] та Перені. Шлюб Ференца Другета з Єлизаветою Перені, а також проповідники, які прибули в край, також значною мірою сприяли ослабленню католицизму. Звісно, й тут проявився принцип «чия влада – того й віра»,

тобто кріпак наслідував у вірі свого землевласника. Дрібне дворянство по селах формувало релігійні культу на власний розсуд. Так, наприклад, в Ужанському комітаті дві гілки впливової в край родини Чічері належали до двох різних конфесій: частина залишилася католиками, інші ж стали протестантами.

У комітаті Угоча прихильниками Реформації були Перені. Пийтер Перені (представник теребеської або палатинської гілки), власник сентміклоського маєтку в Березькому комітаті, та його син Габор підтримували лютеранство [16, с. 65-66]. Представники баронської (або ньолабської) гілки – Ференц (I) та Мігай (II) – перейшли до кальвінізму.

У Марамороші прихильниками протестантської віри стали переважно мешканці міст, а також представники угорського дворянства; румунське та русинське дрібне дворянство залишилися православними [23, с. 181]. У духовній підтримці цієї церкви важливу роль відіграли мукачівський [16, с. 65] та грушівський монастирі [3, с. 12-13], які володіли майном хоч і скромним, але таким, що забезпечувало стабільні прибутки.

В історії релігійного життя Угорщини значне місце посів Закон № 25 від 1681 р. [1, § 25], прийнятий на Державних Зборах у Шопроні. Згідно з ним, протестанти мали право вільно наслідувати свою віру, але лише при дотриманні права землевласників (*salvo tamen iure dominorum terrestrium*). Проте, оскільки Закон точно не визначав землевласницького права, то протягом понад півстоліття окремі затяті поміщики-католики, посилаючись на нього, скоювали такі вчинки, які розцінювалися протестантами як насильницькі.

Протидіючи поширенню протестантизму, Тридентський вселенський собор (1545-1563 рр.) прагнув оновлення католицизму через рекатолизацію передусім великого та дрібного дворянства. У цьому процесі, поряд із підтримкою королівського двору, велику роль відіграв Орден єзуїтів, що поставив на свій бік ті ж переваги, якими свого часу з великим успіхом скористалися і протестантські проповідники.

Серед цілей Тридентського собору, скликання якого давно назріло й мало дати відповідь на питання оновлення кліру й насамперед поглиблення його освіти, фігурували: чітке визначення поняття католицького вчення, внутрішня реформа церкви, її структурне та дисциплінарне зміцнення, а також попередження подальшого розколу церкви та підтримка католицької місії.

Скориставшись хвилиною Реформації в Угорщині, дворянство краю з успіхом застосувало принцип «кому належать землі, того й релігія», що цілковито змінило релігійну мапу регіону. З території Північно-Східної Угорщини фактично

зникли католицькі за віросповіданням населені пункти, які головно опанував кальвінізм. Протестантизм певним чином віддзеркалював і тогочасні політичні ідеї, а саме – протистояння Габсбургам. За рахунок реформації та контрреформації значно

розвивалася освіта, відкривалися нові школи, Біблію перекладали на національні мови, чому всіляко сприяли меценати з місцевих аристократичних сімейств.

1. «A vallás szabad gyakorlatáról.» 1681. évi XXV. törvénycikk. [Електронний ресурс] / CompLex Kiadó Kft. 1000 év törvényei internetes adatbázis, 2003. – Режим доступу: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4299>.
2. Adalékok az ungvári vár és tartománya, és Ungvár város történetéhez. Irta Dr. Hodinka Antal. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. – 106 old.
3. Balogh Mihály. A máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariátus történelme / M. Balogh. – Ungvár: Unió Könyvnyomda, 1909. – 35 old.
4. Barcza József. Luther és a reformáció Magyarországon / J. Barcza // Sárospataki Füzetek, 1997. – № 2. – Old. 10-21.
5. Bélay Vilmos. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig / V. Bélay // Budapest: Sylvester Nyomda, 1943. – 224 old.
6. Buzogány Dezső. A reformáció Erdélyben: Reformfolyamat, egyházszerkezet, nemzettudat / D. Buzogány // História – 2009. – № 9-10. – Old. 43-47.
7. Csorba Csaba. A reformáció kora Abaújban, Borsodban és Zemplénben / Cs. Csorba // Sátoraljaújhely: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 4. köt., – 1992. – Old. 19-31.
8. Czébely Lajos. Visk története / L. Czébely. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 306 old.
9. Farkas Gergely Tamás. Kálvin, a reformátor // História – 2009 – № 9-10. – Old. 14-20.
10. Fodor Gusztáv. Elfeledett beregszászi református zsinatok // Hatodik Síp. – 1998. – № 4. – Old. 31-36.
11. György Horváth László-Lajos Mihály. A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbóc történetéből / L. György Horváth-M. Lajos. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1998. – 165 old.
12. Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye. Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez / K. Haraszty. – Budapest, 1991. – 479 old.
13. Hodinka Antal. Ung megye / A. Hodinka // Ung megye. Honismereti írások Ung megyéről 1944-ig. (összeállította és szerkesztette S. Benedek András). – Beregszász-Budapest: Mandátum kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, 1998. – Old. 50-56.
14. Komáromy András. A báró Perényi család levéltárából (1420-1571) / A. Komáromy // Magyar Történelmi Tár. – 1900. – Old. 119-134.
15. Kónya Annamária - Kónya Péter. Szlovák reformátusok a XVI-XVIII. században / A. Kónya - P. Kónya. – Sárospatak: Hernád Kiadó, 2013. – 193 old.
16. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája / T. Lehoczky. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1881. II. Kötet. – 501 old.
17. Mészáros Károly. Ungvár története, a legrégebbi időktől maig / K. Mészáros. – Pest: Ráth Mór Könyvkereskedése, 1861. – 114 old.
18. Molnár Antal. Reformáció a hódolt Magyarországon / A. Molnár // História. – 2009. – № 9-10. – Old. 5-11.
19. Péter Katalin. A magyar reformáció kezdetei / K. Péter // História – 1994. – № 4. – Old. 13-14.
20. Pósnán László. Az 1566. évi augsburgi birodalmi gyűlés / L. Pósnán // Clió. – 2003. – № 1. – Old. 83-88.
21. Réz László. A Drugethek és Homonna reformációja / L. Réz. – Sátoraljaújhely, 1899. – 158 old.
22. Szabó András. Melanchtontól Lipsiusig. Tanárok, diákok és prédikátorok Sárospatakon 1562-1598 / A. Szabó // Irodalomtörténeti Közlemények – 1986. – № 5. – Old. 483-506.
23. Szabó István. Népiség és vallás / I. Szabó // Protestáns Szemle. – 1937. – Old. 179-184.
24. Szabó István. Ugocsa megye / István Szabó. – Budapest-Ungvár: Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1994. – 271 old.
25. Zoványi Jenő. Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon / J. Zoványi. – Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. – 712 old.
26. Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más? / L. Zubánics. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 260 old.

РЕЗЮМЕ

ДВОРЯНСТВО СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ВЕНГРИИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ РЕФОРМАЦИИ (XVI-XVII вв.)

Зубанич Л. Л. (Ужгород)

В статье исследованы условия становления и развития Реформации кальвинистского направления на территории Северо-Восточной Венгрии, участие дворян комитатов Унг, Берег, Угоча, Мароморош в этих

процессах. Автор пытается показать специфику развития региона в контексте конфессиональных преобразований второй половины XVI - начала XVII вв.

Ключевые слова: дворянство, Северо-Восточная Венгрия, Реформация, комитаты, кальвинизм.

SUMMARY

NOBILITY OF NORTHEASTERN HUNGARY IN A CONTEXT OF EUROPEAN REFORMATION (16th - 17th CENTURIES)

L. Zubanych (Uzhhorod)

In the article the conditions of formation and development of the calvinist Reformation in the North-East of Hungary, the participation of the counties of Ung, Bereg, Ugocsa, Maromorosh nobility in these processes are investigated. The author tries to show specifics of the region's development in the context of the religious reforms of the second half of 16th - early 17th centuries.

Keywords: nobility, Northeastern Hungary, Reformation, counties, calvinism.

Надійшла до редколегії 12. 10. 2016 р.